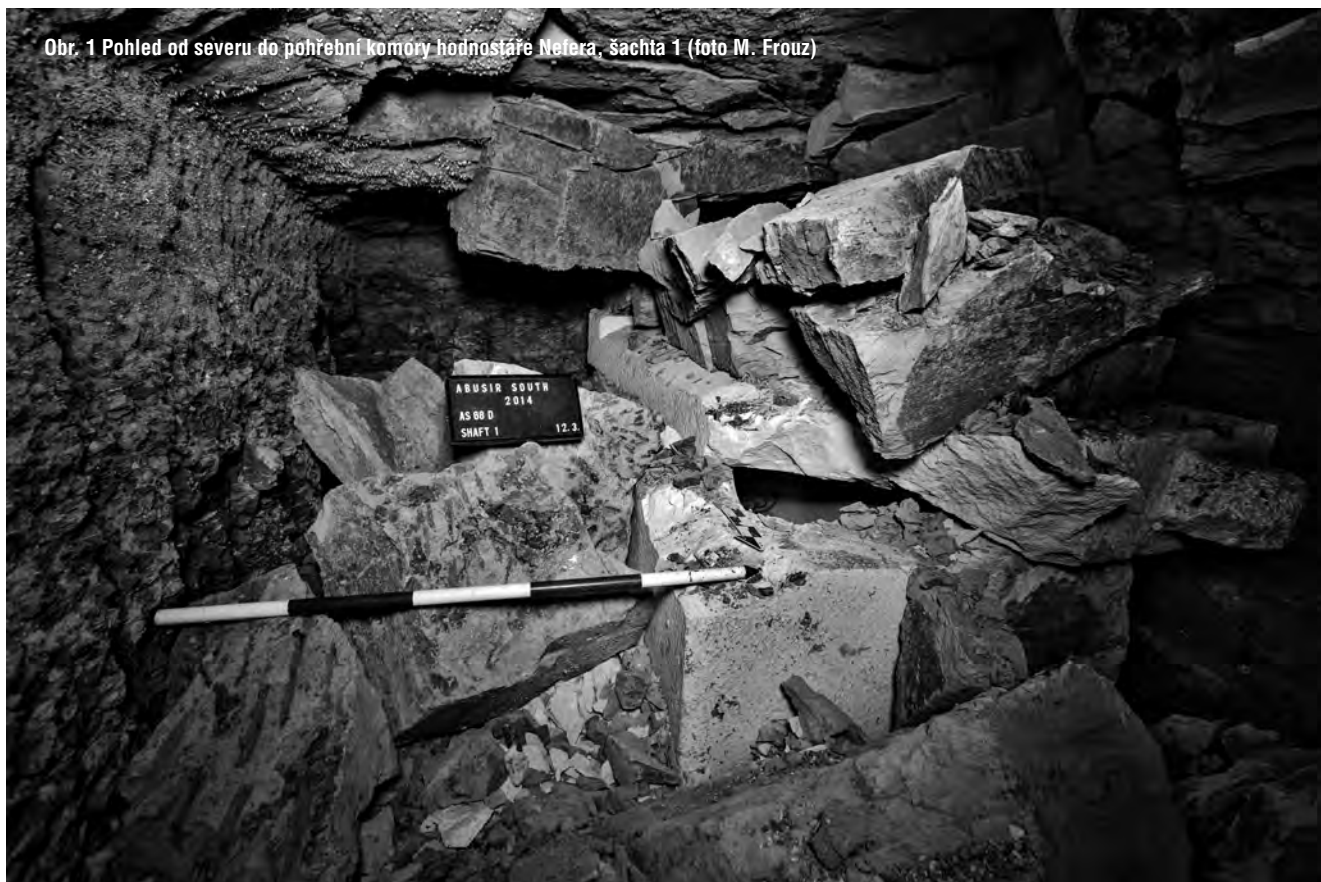

Obr. 1 Pohled od severu do pohřební komory hodnostáře Nefera, šachta 1 (foto M. Frouz)

Objev pohřební komory hodnostáře Nefera

Miroslav Bárta

Během jarních měsíců roku 2014 pokračovaly archeologické práce v jižní části archeologické koncese v Abúsiru. Pozornost expedice se soustředila na dokončení výzkumu hrobového komplexu, jehož stavbu inicioval lékař Horního a Dolního Egypta Šepseskafanch a reálně započal neznámý majitel hrobky označované jako AS 31. Právě majitel této unikátní hrobky, která má vstupní chodbu vedoucí do kultovní kaple vybudované tak, aby do ní pronikaly paprsky vycházejícího slunce, vtiskl tomuto komplexu tvář a specifický půdorys. Postupně zde vzniklo několik dalších hrobek – mastaba patřící písaři Vesperneferovi, čtyři skalní hrobky postavené pro úředníka Duaptaha a Šepespuptaha, královskou dceru Šeretnebtaj a písaře a kněze Nefera. V poslední fázi pak byla postavena mastaba kněze Neferinpua.

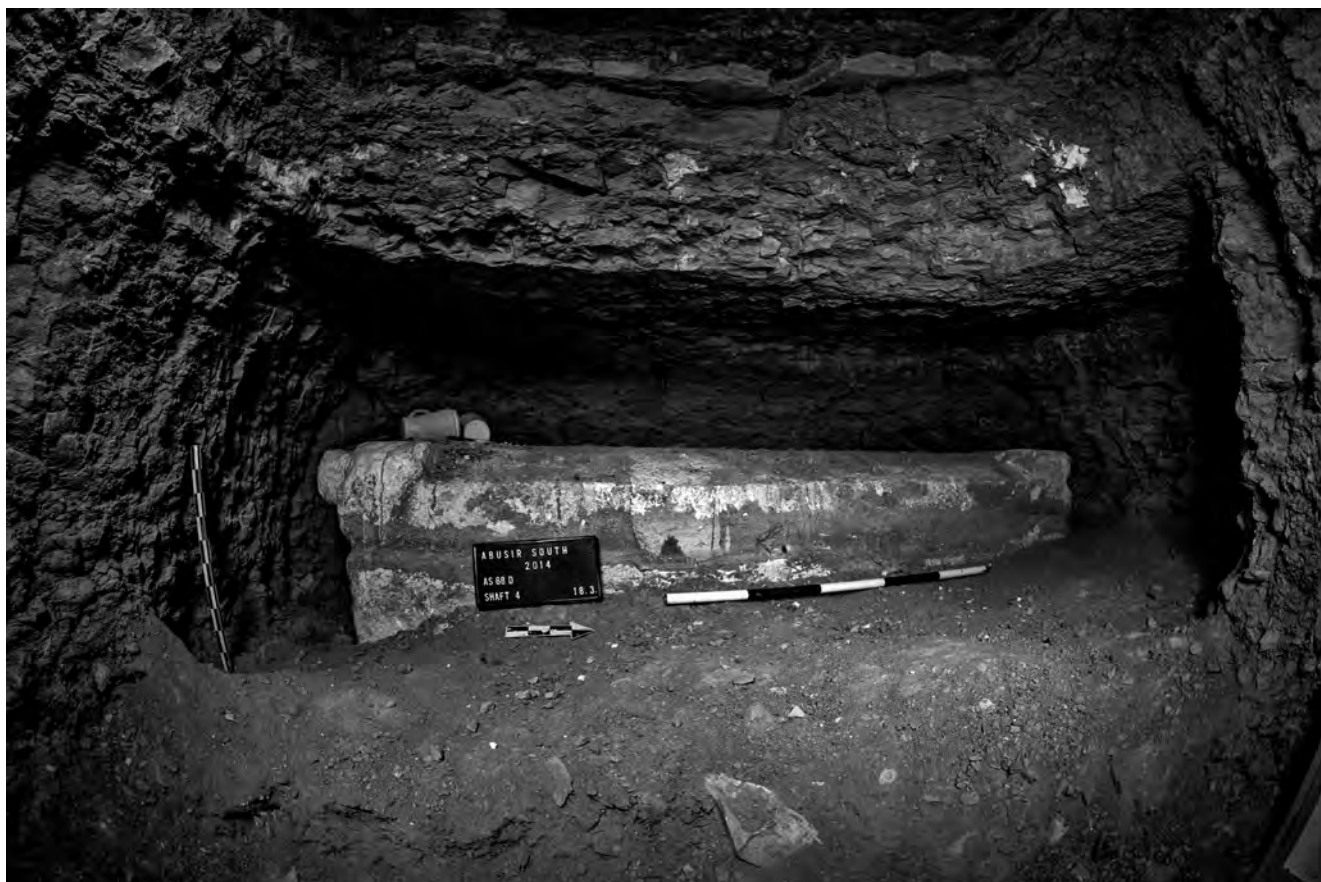
Výkopové aktivity expedice se v březnu soustředily na výzkum doposud neprobádaných šachet v Neferově hrobce, skalní kapli AS 68d. Tyto šachty jsou celkem čtyři a jejich ústí se nacházejí v podlaze kaple. Jedna z nich, patřící Neferově manželce Neferhathoře, byla zdokumentována již dříve.¹

Zřícená šachta 1

V případě nejjížněji položené šachty v kapli bylo od počátku zřejmé, že musela náležet majiteli celé hrobky, Neferovi. Jeho nepravé dveře, místo hlavního zádušního kultu této osoby, se totiž nacházejí v těsné blízkosti šachty 1, v západní stěně prostory. Šachta dosahuje

hloubky 6 m a pohřební komora leží jižním směrem od jejího dna. Vchod do pohřební komory byl původně zahrazen kamennou zídou zasahující do šachty. Ani ta však nezabránila starověkým vykradačům hrobek, aby touto zábranou do komory pronikli. Když jsme v jejich stopách do komory vstoupili my, ukázalo se, že máme na vlastní dokumentační práci přinejlepším pouze několik hodin. Valná část stropu byla zřícená a za to, že komora nebyla zasypaná zcela, jsme vděčili pouze víku sarkofágu, které část nestabilního stropu podpíralo.

Stav komory *de facto* zabránil její detailní dokumentaci, protože jsme se mohli pohybovat pouze v její severní části, hned za vstupem ze šachty. Celá místnost má půdorys

Obr. 2 Nedotčený sarkofág bezejmenného muže, šachta 4 (foto M. Frouz)

zhruba $3,67 \times 2,25$ m. Její západní část zabírá vápencový sarkofág orientovaný v severojižním směru. Jeho vlastní vana měří $2,25 \times 1,05 \times 0,75$ m (vnitřní rozměry $1,75 \times 0,55 \times 0,55$) a víko $2,25 \times 1,05 \times 0,30$ m. Na západ od sarkofágu je v západní stěně komory vytesaný výklenek, na němž spočívalo víko před uložením zesnulého do sarkofágu.

Pohřeb uvnitř sarkofágu (380/AS68/2014) byl zcela zničen, přesto se podařilo antropoložce expedice Petře Havelkové určit jeho věk: 40–60 let. Z pohřební výbavy se rovněž podařilo zachránit pouze nepatrné zbytky: Na východ od sarkofágu se nacházel shluk miniaturních nádob z vápence (383/AS68/2014). Soubor sestával z celkem 70 misek a 16 váziček. V této části hrobky bylo nalezeno rovněž několik zvířecích kostí (384/AS68/2014), ty čekají na své zpracování.

Šachta 4

Tato šachta se nachází v severní části skalní kaple, jedná se o nejsevernější šachtu v řadě. Dno šachty se nachází v hloubce 4,50 m a svažuje se o dalších 40 cm dále k západu, kde se nachází vstup do pohřební komory. Vchod byl nalezen nedotčený, tzn. že pohřební komora nebyla nikdy narušena zloději. Zídka chránící vchod sestávala z bloků vápence. Po jejich dokumentaci a odstranění jsme mohli vstoupit do pohřební komory tak, jak byla zanechána staviteli pyramid (opět po několika letech; poslední neporušená pohřební komora v jižním Abúsíru byla zdokumentována v hrobce kněze Neferinpua a jeho rodiny).

Místnost měřila $2,96 \times 2,14 \times 0,80$ m a byla orientována typicky v severojižním směru. Skoro celý prostor zabíral rozměrný vápencový sarkofág, který má překvapivě mírně větší rozměry než sarkofág nejvýznamnějšího člena rodiny, Nefera (vana byla 2,50 m dlouhá, 1,10 m široká a 0,80 m hluboká, s vnitřními rozměry $2 \times 0,52 \times 0,52$ m). Podobně i víko s konvexní horní plochou bylo 2,50 m dlouhé, 1,10 m široké a 0,25 m vysoké. Původně bylo víko na užších stranách (severní a jižní) vybaveno vždy dvěma uchy pro manipulaci. Ty na severní straně však musely být otesány, aby bylo možno vměstnat víko do omezeného prostoru komory. Jejich zbytky byly nalezeny na podlaze.

Pohřební výbava, byť kompletní, byla velmi chudá. Na jižním okraji víka původně stály v dřevěné skříňce čtyři kanopy z vápence (388/AS68/2014), které měly za úkol uchovávat vnitřní orgány zesnulého. Během času se však skříňka zcela rozpadla a část nádob se skutálela jižně od víka. Ve vchodu do komory se dále našel prázdný pivní džbán (397/AS68/2014) a ve výplni místnosti úlomky několika miniaturních měděných nádob (398/AS68/2014).

Vlastní sarkofág byl zapečetěný, spára mezi vanou a víkem byla pečlivě zamazána narůžovělou maltou a na některých místech bylo ještě možné vidět otisky prstů staroegyptského dělníka, který měl tento úkon na starost. S pomocí našich egyptských kolegů a za přítomnosti českého velvyslance v Egyptě, pana Pavla Kafky, jsme 19. března přistoupili k otevření sarkofágu. Na západní straně víka byly umístěny dva vrátky, s jejichž pomocí bylo

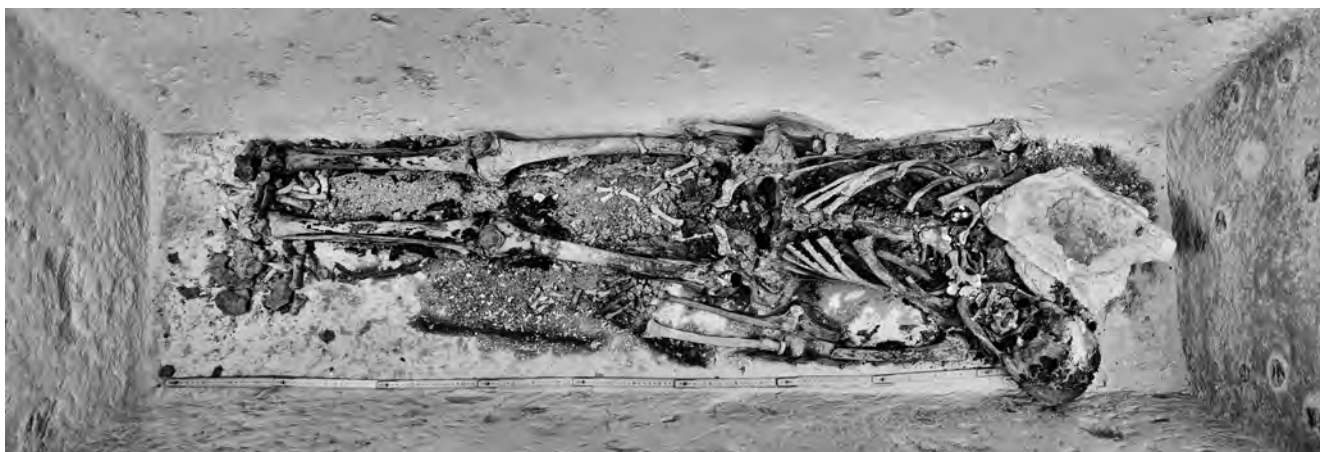

Obr. 3 Reis Marzú během otevírání sarkofágu, šachta 4 (foto M. Frouz)

víko posunuto k východu. Po zhruba třech hodinách prací v komoře jsme mohli začít provádět dokumentaci obsahu sarkofágu. V pozici na zádech, hlavou k severu, se na dně vany nacházelo tělo muže, který zemřel ve věku přibližně 40–60 let (389/AS68/2014). Jeho tělo vykazovalo mírné stopy mumifikace – malé množství pryskyřice. Podél jeho levého boku ležela původně dřevěná, zcela rozpadlá hůl. V místech kotníků a zápěstí byly nalezeny fajánsové amulety ve tvaru hieroglyfických značek „n“, „r“ a „nb“ (391–393, 395, 396/AS68/2014). Ani ve vlastní kapli hrobky, ani v pohřební komoře se nedochovaly žádné prameny, které by prozradily jméno majitele šachty. Zůstává tedy anonymním členem Neferovy rodiny.

Výhled

V tuto chvíli jde o velmi předběžnou zprávu o postupu a dosavadních výsledcích expedice, která bude pokračovat na podzim tohoto roku. Přesto je možné konstatovat již nyní, že prozatímni, byť značně nekompletní a předběžné poznatky a závěry naznačují, že v případě hrobek v jižním Abúsíru jsou archeologické prameny velmi bohaté, různorodé a cenné. V každém případě se ukazuje zcela zřetelně, že každým novým detailním výzkumem je možné obohatit nejen konkrétní oblasti našeho egyptologického poznání, ale rovněž přispět k rozvíjení obecnějších teorií vysvětlujících cesty starověkých civilizací.

Obr. 4 Nedotčený pohřeb muže uvnitř sarkofágu, šachta 4 (foto M. Frouz)

Během podzimu roku 2014 plánujeme dokončení výzkumu komplexu hrobky hodnostáře Nefera a pak teprve bude možné získat komplexní pohled na jeho osud i osudy jeho rodiny a jejich význam pro další poznání staroegyptské historie a archeologie.

Poznámky:

¹ Archeologické výzkumy, o nichž informuje tento článek, jsou financovány z prostředků Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. 14: *Archeologie mimoevropských oblastí*, podprojekt: *Výzkum civilizace starověkého Egypta: Kulturní a politické adaptace severoafrického civilizačního okruhu v průběhu starověku (5. tis. př. Kr. – 1. tis. po Kr.)*.

Literatura:

- Bárta, Miroslav: 2013 „Krásní kněží a tajemná princezna: tajemství rodinného pohřebiště v jižním Abúsíru“, *Pražské egyptologické studie* 10, s. 17–25.
- 2014 „Největší z lékařů. Hrobka Šepseskafancha, lékaře Horního a Dolního Egypta“, *Pražské egyptologické studie* 12, s. 3–10.
- Vymazalová, Hana: 2014 „Skalní hrobky v hrobovém komplexu princezny Šeretnebej (AS 68): výzkum šachet a pohřebních komor“, *Pražské egyptologické studie* 12, s. 10–19.
- Vymazalová, Hana – Dulíková, Veronika: 2012 „O princezně Šeretnebej“, *Pražské egyptologické studie* 9, s. 10–17.
- 2013 „Výzkum komplexu princezny Šeretnebej v jižním Abúsíru“, *Pražské egyptologické studie* 10, s. 26–34.

Abstract:

Discovery of an intact burial chamber in the rock-cut tomb of Nefer (AS 68d)

During the spring season of 2014 in Abusir, the Czech mission focused on further archaeological exploration of the tomb complex of Nefer, dating to the second half of the Fifth Dynasty. Working inside his rock-cut chapel, two more shafts (out of four) were explored. Shaft 1, located in the southernmost part of the room, belonged to Nefer himself. The shaft opening corresponds with the principal false door of the room, that of Nefer. The shaft is 6 m deep, with a burial chamber opening to the south.

The room was entered from the north. The entrance was originally blocked by a wall built of smaller and larger limestone chips, limestone blocks and mud bricks joined with mud mortar. The wall was broken by ancient tomb robbers in the eastern part. The burial chamber was found with the

ceiling largely collapsed. Thus it was impossible to work inside the chamber but for a few hours. Therefore only very few measurements could be taken. The room measures roughly 3.67 × 2.25 m in ground plan. Most of the room was occupied by a large limestone sarcophagus (its chest measuring 2.25 × 1.05 × 0.75 m). Inside the sarcophagus, a completely destroyed burial was found, pushed to the south part of the sarcophagus (380/AS68/2014). It belonged to a male person of about 40–60 years of age. From the burial equipment, only a group of miniature model vessels made of limestone was found, consisting of 70 plates and 16 cups.

Shaft 4, which is 4.5 m deep, is located close to the entrance into the chapel. The east wall of the shaft was shaped into a “manoeuvring recess” across the last 1.90 m of its length and so cut away the corner of the west wall of the shaft above the entrance into the burial chamber. The burial chamber is located to the west of the shaft and was found sealed with an intact stone wall. The burial chamber itself measures 2.96 × 2.14 × 0.80 m and it is orientated in the north-south direction. Most of the space was taken up by a limestone sarcophagus which is 2.50 m long, 1.10 m wide and 0.80 m high (chest).

Remains of very limited intact burial equipment were discovered during the course of archaeological documentation inside the chamber. It consisted of four canopic vessels originally placed on the southern end of the sarcophagus lid (388/AS68/2014). These were originally placed in a wooden box which was found completely decayed. Due to post-depositional processes, one canopic vessel and two lids were found in the fill on the south side of the sarcophagus. Apart from this, only one beer jar was found lying on the floor of the chamber, in the southwest corner, and some small fragments of miniature copper vessels originating from the fill of the chamber could be documented.

Since the sarcophagus was found sealed, it was officially opened in collaboration with the representatives of the Saqqara Inspectorate of Antiquities, the director Mr. Allah Shehata and chief inspector Mr. Sabri, on March 19. After the lid was pushed aside, a well preserved skeleton (not a mummy) (389/AS68/2014) was discovered inside. It belonged to an anonymous official of 40–60 years of age. He was lying in an outstretched position, head to the north. Along his eastern side a decayed wooden stick could be seen. Otherwise only small faience amulets and tiny pieces of golden foil were found. The faience amulets were found on the ankles and wrists of the deceased and included three different shapes, very close to the hieroglyphic signs “n”, “r” and “nb”.

Bahríja 2014 – študijná sezóna v múzeu v Bawiti

Květa Smoláriková

V priebehu druhej polovice februára 2014 sa v úzkej spolupráci s inšpektorátom v Bawiti uskutočnila krátka študijná sezóna,¹ ktorá bola zameraná na podrobné spracovanie nálezov pochádzajúcich z predošlých archeologických sezón realizovaných Českým egyptologickým ústavom na lokalite Bír Šovíš (Bárta *et al.* 2003: 11–16; 2004: 23–28; 2009; Musil *et al.* 2013: 5–58; Dospěl – Suková 2013).